

УДК 37.018.1

Тетяна ЖАРОВЦЕВА

*доктор педагогічних наук, професор, декан факультету
дошкільної педагогіки і психології Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, м. Одеса, Україна
e-mail: tanya1209z@rambler.ru*

Каразоглю (Геділ) Фатьма (Туреччина)

*аспірант кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського. м. Одеса, Україна*

ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА БАТЬКІВ: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається теоретична сутність і особливості поняття «педагогічна культура батьків», проаналізовано та обґрунтовано погляди і наукові підходи учених до змістовної і виховної складової цього поняття. Розглянуто наступні компоненти: гносеологічний, операційний, аксіологічний, креативний. Проведено науково-теоретичний аналіз змістовних впливів компонентів на процес підготовки педагогів до взаємодії з сім'ями дошкільників.

Ключові слова: культура, педагогічна культура, педагог, взаємодія, батьки, дитина, виховання, сім'я, суспільне середовище.

Одним з ефективних способів максимального використання виховного потенціалу сім'ї у здійсненні процесу створення соціальної ситуації формування особистості дитини є розробка технологій освіти батьків щодо розвитку їх педагогічної культури. Для виявлення суті поняття «педагогічна культура батьків», аналізу різних підходів до його розуміння і виділення педагогічної складової різних визначень, яка адекватно відображає специфіку батьківської культури, ми розглянули еволюцію поняття «культура» на різних етапах розвитку суспільства. Аналіз точок зору вітчизняних та зарубіжних вчених (філософських, соціологічних, психолого-педагогічних) щодо сутності поняття «культура» показав, що цей термін, який немає вичерпного (конкретного) визначення, володіє складною і багатогранною структурою, яка являє собою високий рівень і гармонійне поєднання суспільно-соціальних і духовно-моральних цінностей людей.

У філософії і педагогіці категорія «культура» розглядається як наукова проблема і

явище суспільного життя (Б. Ананьєв, Т. Ахayan, З. Васильєва, Л. Виготський, Е. Казакова, А. Кірьякова, А. Леонт'єв, В. Мухіна, К. Радіна, С. Рубінштейн та ін.).

У педагогічній енциклопедії культура розглядається як «історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений в типах і формах організації життя і діяльності людей, у їхніх взаєминах, а також у створюваних ними матеріальних і культурних цінностях» [1]. Таким чином, носіями культури може бути спільність людей (в культурі буде результат будь-якої діяльності) і може бути окрема особистість (культура визначається в процесі будь-якої діяльності; в цьому розумінні поняття «культура» розкривається через категорії «компетентність», «кваліфікація», «досконалість», «професіоналізм»). Однією із складових частин загальнолюдської культури є «педагогічна культура», яка містить в собі педагогічний досвід, накопичений різними поколіннями, що має відображення в культурно-історичному просторі і впливає

на сферу педагогічної взаємодії. Суспільство в цілому є трансформатором педагогічної культури, визначаючи основні цілі, завдання, засоби, методи і зміст процесів виховання і освіти для реалізації в педагогічній взаємодії.

Поняття «педагогічна культура» знайшло своє відображення в роботах В. Сухомлинського, де зазначається, що основою високої педагогічної культури є виховання почуттів. Він протиставляє педагогічну культуру батьків, які оволодівають педагогічними знаннями, «педагогічному безкультурю» і розглядає педагогічну культуру як сукупність особистісної характеристики організаторів (педагогів і батьків) процесу навчання-виховання та особливостей їх взаємодії. В кінці 50-х рр. ХХ ст. одним з перших термін «педагогічна культура» вжив Г. Волков: «Це те середовище матеріальної і духовної культури народу, яка безпосередньо пов'язана з вихованням дітей. Це колиска і колискові пісні, іграшки та ігрові пісні, дитячий одяг та рухливі ігри, дитячі знаряддя праці і працю дітей, дитяча їжа і дитяче харчування, правила годування дітей, дитячий фольклор, свята, традиційні форми повчання, поради молодій матері і заповіді предків нащадкам, спортивні або інші змагання підлітків і молоді, посвята їх у «змужність», методи привчання і сукупність поглядів народу на підготовку підростаючого покоління до життя» [3, 102].

Інші вчені пропонують виокремити в педагогічній культурі якісь приватні види культур: навчання, виховання, спілкування, «культуру батьків і вихователів», і розглядати їх як «певний рівень історичного розвитку народу, вираженого в його відношенні до освіти». Ряд вчених розглядають педагогічну культуру як частину загальнолюдської культури, що має в своєму змісті світової передовий досвід, як історію педагогічної науки і освіти, як зміну освітніх парадигм (М. Богуславський, Г. Віленський, Г. Карпова, Е. Шиянов та ін.).

У соціально-педагогічному плані культура постає як соціальне явище, характеристики особливостей міжпоколінної і педагогічної взаємодії, засоби педагогізації навколишнього середовища (соціального простору), носіями і творцями якої є педагоги, батьки,

громадські вихователі, педагогічні спільноти. У індивідуально-особистісному плані її трактують як прояв сутнісних властивостей особистості, професійної діяльності і спілкування педагога. З точки зору освітніх установ педагогічна культура досліджується як сутнісна характеристика середовища, способу життя, особливостей педагогічної системи, як процес її руху до нового якісного стану (Е. Ю. Захарченко, Г. В. Звездунових).

Таким чином, правомірно вважати, що педагогічна культура – це частина загальнолюдської культури, в якій з найбільшою повнотою відбилися духовні і матеріальні цінності освіти і виховання, а також способи творчої діяльності, необхідні для обслуговування історичного процесу зміни поколінь, соціалізації особистості, здійснення освітнього та виховного процесів.

Від загального розуміння терміну «педагогічна культура» слід перейти до виділення сутності поняття «педагогічна культура батьків».

У роботах багатьох вчених (П. Ф. Каптерев, Я. А. Коменський, П. Ф. Лесгафт, Д. Локк, І. Г. Песталоцці, К. Д. Ушинський, Д. Добсона, Р. Байярд, Е. Ле Шан, Н. Пезешкіана, М. Ратгера, В. Сатир, Б. Спока, Е. Фромма, Ю. Хьямяйнен), що займалися питаннями педагогіки виховання, розглядалися питання про необхідність самоосвіти батьків і поширення їх теоретичних знань в галузі сімейного виховання. Проте, провівши ретроспективний аналіз педагогічної літератури, ми прийшли до висновку, що основними в організації системи розвитку педагогічної культури батьків були ідеї А. С. Макаренка. В своїх роботах він говорив про педагогічному освіту батьків (створення батьківських гуртків, курсів, проведення лекторій, присвячених проблемам дитячо-батьківських відносин). Він вважав, що виховання дітей потрібно починати з виховання їхніх батьків, так як сім'я є первинним інститутом соціалізації дитини. Звертаючись до педагогічної діяльності і поглядів В. О. Сухомлинського, слід виділити те, що, з його точки зору, «для того щоб виховання в сім'ї організовувалося правильно і розумно, для досягнення найбільшого ефекту, дуже важливо, щоб батьки були

педагогічно грамотні, і в щодо цього необхідно дати їм абетку педагогічної культури. Виділяючи культуру батьків як важливий компонент виховного потенціалу сім'ї, більшість авторів звертаються до поняття культури батьків як до «педагогічної» (М. М. Богомолов, І. В. Гребенников, І. М. Кутисман, Е. І. Наседкина і ін.) і уявляють її по-різному. Рівень педагогічної культури основної маси батьків в даний час І. В. Гребенников вважає «недостатньо високим, що негативно позначається на результатах їх виховної діяльності, проявляється в низькому рівні вихованості багатьох сучасних дітей. Такий рівень зумовлений багатьма чинниками. Сприйнята батьками і матерями від їх батьків модель виховання в молодій сім'ї не може бути повністю реалізована через надзвичайно мінливі умови, а в творчому видоизмененні цієї моделі батьки відчувають труднощі» [5, 87].

Нами було виділено чотири компонента педагогічної культури батьків:

- гносеологічний компонент батьківської культури, згідно з яким батьки повинні володіти знаннями з соціології, фізіології, психології дітей, знаннями про цілі, засобах, способах і результатах педагогічної діяльності;
- операційний компонент, відповідно до якого батьки повинні володіти певними вміннями, що дозволяють застосовувати методи виховання;
- аксіологічний компонент, який показує любов батьків до дітей і значимість батьківства для них;
- креативний компонент педагогічної культури батьків, що виявляється в творчому використанні наявних у них знань і умінь у виховній діяльності.

Педагогічна культура батьків є частиною педагогічної культури сім'ї та ґрунтується на здатності батьків виховувати дитину як особистість, що розвиває. Е. В. Бондаревська в структуру педагогічної культури батьків включає наступні компоненти: гуманну педагогічну позицію, особистісні якості батьків, рівень їх освіченості, педагогічні знання, досвід виховної діяльності, традиції сім'ї і характер її взаємодії зі школою. У сімейному педагогіці і педагогіці виховання педагогічну культуру батьків дуже часто представляють як один з головних компонентів загаль-

нолюдської культури, заснований на досвіді виховання дітей багатьох поколінь і модернізує в сучасних соціальних умовах (Т. А. Куликова) [6]. Таким чином, в педагогіці виховання педагогічна культура батьків розцінюється як основа дитячо-батьківських відносин. У структурі педагогічної культури Т. А. Куликова виділяє наступні компоненти: а) усвідомлене батьківство; б) психологопедагогічні знання про організацію гармонійних дитячо-батьківських відносин; в) застосування практичних педагогічних знань, умінь і навичок у виховній діяльності; г) структуровано взаємозв'язок з іншими соціальними інститутами, що впливають на виховну діяльність (дошкільні освітні установи, школи, установи додаткової освіти).

В останнє десятиліття визначення педагогічної культури батьків тісно пов'язано з їх особистісною освітою, придбанням педагогічних знань, умінь і навичок, необхідних для виховання гармонійної особистості дитини. «Педагогічна культура батьків є таке особистісне утворення, яке виражається в ціннісно-гуманному ставленні до дитини, в творчому володінні педагогічними технологіями, знаннями, спрямованими на реалізацію процесу виховання і розвитку дитини в сім'ї». У «Сучасному словнику з педагогіки» (2001) Е. С. Рапацевіч визначає педагогічну культуру батьків як складову частину загальнонародної культури, в якій накопичені традиції виховання, ціннісні засади, що передаються з покоління в покоління, національний досвід [7]. Е. С. Рапацевіч виділяє чотири компоненти педагогічної культури батьків: а) знання з соціології, психології, фізіології дітей; б) знання про цілі, засобах, способах і результатах педагогічної діяльності, здійснюваної в сім'ї та інших інститутах виховання, умовах її ефективності; в) вміння, які дозволяють застосовувати ці знання на практиці; г) усвідомлення відповідальності за виховання дітей.

Таким чином, проаналізувавши наявні уявлення про педагогічну культуру батьків, ми можемо говорити про те, що цей феномен являє собою рівень їх особистісного освіти (знання, вміння, навички) з питань виховання та розвитку особистості дитини в сучасних

соціальних умовах. У зв'язку з цим педагогічна культура батьків уявляється нам як інтеграційна особистісна характеристика, що виражається в сукупності психолого-педагогічних компетенцій, здатності чинити активний вплив на процес розвитку і саморозвитку соціально-ціннісних характеристик особистості дитини, попереджати і усувати негативні прояви його поведінки і дозволяє ефективно виконувати виховні функції в сім'ї. Як показав теоретичний аналіз педагогічної літератури, педагогічна культура батьків у різноманітних формах відображає той образ мислення і ту культуру, які є традиційними для даного суспільства в дану епоху, обумовлені реальною історією народу, його духовно-психічним складом і укладом життя.

Рівень педагогічної культури (незалежно від моменту історичного розвитку) знаходиться в прямій залежності від рівня освіченості, багатства життєвого досвіду сім'ї, громадської спрямованості особистості, системи цінностей особистості, індивідуальних особливостей батьків і тісно пов'язаний з їх виховними цілями і прагненнями: фізичне вдосконалення дітей, моральний розвиток, підготовка до майбутнього життя, праці. Осягнен-

ня педагогіки батьками відбувається вдома, на роботі, на відпочинку, в ігровій діяльності, при дотриманні обрядів, в повсякденному спілкуванні. Тут основні знання батьки беруть з народної педагогіки, що сприяє підвищенню їхньої педагогічної культури.

Виховуючи дітей в сім'ї, спілкуючись з ними, батьки розширюють свій педагогічний кругозір. У цей час у них на основі отриманих спеціальних знань активно виробляються виховні вміння і навички, вдосконалюється майстерність. Важливий шлях розвитку педагогічної культури – самоосвіта, що включає і самостійне читання спеціальної літератури, і розвивається педагогічне мислення батьків. Але основне навантаження припадає на педагогічну освіту, що сприяє підвищенню рівня педагогічної культури батьків.

У даний час цією діяльністю успішно займаються різні соціальні інститути, хоча загальноосвітні установи як і раніше залишаються одним з найважливіших джерел, що забезпечують виховний процес. Однак, як показує досвідний досвід, особливе значення в розробці перспективних форм взаємодії з сім'єю (в тому числі формування педагогічної культури батьків) мають установи додаткової освіти.

Список використаних джерел

1. Педагогическая энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. В. В. Давыдова. — М. : Большая энциклопедия, 1998. — 672 с.
2. Выжлецов, Г. П. Аксиология культуры / Г. П. Выжлецов. — СПб. : Изд-во СПбГУ, 1996. — 148 с.
3. Коган, М. С. Философия культуры : учеб. пособие / М. С. Коган. — СПб. : ТОО ТК «Петрополис», 1996. — 414 с.
4. Бондаревская, Е. В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность / Е. В. Бондаревская // Педагогика. — 1999. — № 3. — С. 37—43.
5. Гребенников, И. В. Основы семейной жизни : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / И. В. Гребенников. — М. : Просвещение, 1991. — 158 с.
6. Куликова Т. А. Семейная педагогика и домашнее воспитание : учеб. для студ. сред. пед. учеб. заведений / Т. А. Куликова. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Академия, 2000. — 232 с.
7. Современный словарь по педагогике / сост. Е. С. Рапацевич. — Минск : Современное слово, 2001. — 928 с.
8. Формування педагогічної культури батьків в сучасних умовах: науково-методичний збірник / під ред. В. Г. Пустового. — К. : ІЗМН, 1998. — 80 с.

References

1. Pedagogicheskaya entsiklopediya: (1998) v 2 t. [Russian pedagogical encyclopedia: in 2 volumes]. Ed. V. V. Davydov. Moscow: Bol'shaya entsiklopediya, 672 p. [in Russian].
2. Vyzhletsov G. P. (1996) Aksiologiya kul'tury [Axiology of culture]. Saint Petersburg: Izd-vo SPbGU, 148 p. [in Russian].
3. Kogan M. S. (1996) Filosofiya kul'tury: ucheb. posobie [Philosophy of culture: tutorial]. Saint Petersburg: TOO TK «Petropolis», 1996, 414 p. [in Russian].
4. Bondarevskaya E. V. (1991) Pedagogika [Pedagogy]. 1999, no. 3, pp. 37—43. [in Russian].
5. Grebennikov I. V. Osnovy semeynoy zhizni: ucheb. posobie dlya studentov ped. in-tov [Fundamentals of family life: tutorial for students of pedagogical institutes]. Moscow: Prosveshchenie, 158 p. [in Russian].
6. Kulikova T. A. (2000) Semeynaya pedagogika i domashnee vospitanie: ucheb. dlya stud. sred. ped. ucheb. zavedeniy. 2-e izd., ispr. i dop. [Family pedagogy and domestic education: textbook for students of vocational educational institutions]. Moscow: Akademiya, 232 p. [in Russian].
7. Sovremennyy slovar' po pedagogike. Sost. E. S. Rapatsevich (2001) [Pedagogical contemporary dictionary]. Minsk: Sovremennoe slovo, 928 p. [in Russian].
8. Formyvannya pedagogichnoi kul'tyru batkiv v sychasnih ymovah: naykovo-metoduchni zbirnik (1998) / pid red. V. G. Pystovogo. — K., IZMN — 80 p. [in Ukrainian].

Жаровцева Т., Каразоглю (Геділ) Фатьма. Педагогическая культура родителей: историко-теоретический аспект

В статье рассматривается теоретическая сущность и особенности понятия «педагогическая культура родителей», проанализированы и обоснованно взгляды и научные подходы ученых к содержанию и воспитательной составляющей этого понятия. Рассмотрены следующие компоненты: гносеологический, операционный, аксиологический, креативный компоненты. Проведен научно-теоретический анализ содержательных воздействий компонентов на процесс подготовки педагогов к взаимодействию с семьями дошкольников.

Ключевые слова: культура, педагогическая культура, педагог, взаимодействие, родители, ребенок, воспитание, семья, общественная среда.

Zharovtseva T., Karazohliu (Hedil) Fatma. Pedagogical culture of parents: historical and theoretical aspects

In the article the theoretical essence and the features of the concept "parents' pedagogical culture" have been analyzed. The views and students' scientific approaches to the content and educational component of this concept have been grounded. Pedagogical culture is a part of general culture, in which the spiritual and material values of education and upbringing, as well as the ways of creative activity, which is necessary for the historical process of generation change, socialization of an individual, the realization of educational processes, have been fully reflected. The following components have been considered, namely: epistemological, operational, axiological and the creative one. According to the epistemological component of parents' culture, parents should have knowledge of sociology, physiology, child psychology, and the knowledge about the aims, means, methods and the results of pedagogical activity. According to the operating component, parents should have certain skills, which allow applying methods of education. The axiological component shows parents' love to children and the significance of parenthood for them. The creative component of parents' pedagogical culture is based on the creative use of their existing knowledge and skills in educational activities. The level of pedagogical culture (regardless of the moment of historical development) is directly dependent on the level of education, the wealth of a family life experience, social orientation of an individual, the system of values of an individual, parents' personal characteristics and it is also closely related to their educational aims and aspirations, namely: child's physical development, moral development, preparation for future work and life. The important way of development of pedagogical culture is self-education, which includes reading the special literature, and broadening of parents' pedagogical thinking. But the main onus is laid on pedagogical education, which contributes to raising the level of parents' pedagogical culture. A scientific and theoretical analysis of the effects of the components' content on the process of training teachers for interaction with families of preschool children has been carried out.

Key words: culture, pedagogical culture, preschool teacher, interaction, parents, child, upbringing, family, education.

Стаття надійшла до редколегії 04.09.2017